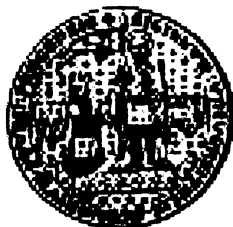

**Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Katedra demografie a geodemografie**

Kateřina Ptáčková

**VÝVOJ STRUKTURY FAKTICKÝCH
MANŽELSTVÍ V ČR MEZI SLDB 1991 A 2001**

Bakalářská práce

Praha 2006

Vedoucí bakalářské práce: Prof. RNDr. Jitka Rychtařiková, CSc.

manuscript
stručný manuál

16.8.11.11-027,3

(437.3)

1991/2001"

Alto

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů. Souhlasím se zapůjčováním práce.

V Praze dne 15.8.2006

Kateřina Ptáčková

Kateřina Ptáčková

Chtěla bych poděkovat vedoucímu bakalářské práce za pomoc při psaní vlastního textu. Dále bych chtěla poděkovat Sociologickému datovému archivu za poskytnutí dat z vybraných sociologických výzkumů.

Obsah

Úvod.....	5
1. Historický vývoj faktických manželství a jejich problematika v současné české společnosti.....	6
1.1. Definice faktických manželství	
1.2. Typologie faktických manželství	
1.3. Historie	
2. Zdroje dat.....	10
2.1. Sčítání lidu, domů a bytů	
2.2. Výběrová šetření	
3. Změna struktury faktických manželství mezi SLDB v letech 1991 a 2001.....	15
3.1. Zvýšení počtu faktických manželství	
3.2. Nárůst podílu mladších lidí (do 30 let) ve faktických manželstvích	
3.3. Nárůst podílu svobodných lidí žijících ve faktických manželstvích	
3.4. Snížení počtu faktických manželství se závislými dětmi	
3.5. Zvýšení počtu kohabitantů se středním vzděláním	
3.6. Zvýšení počtu svazků s ekonomicky neaktivní ženou	
4. Širší souvislosti a příčiny vývoje struktury faktických manželství.....	27
4.1. Srovnání se sociologickými výzkumy	
4.2. Kulturní a socio-ekonomické podmínky	
4.3. Širší souvislosti – porodnost, sňatečnost, rozvodovost, narození mimo manželství, antikoncepce, nezaměstnanost, bytová situace	
Závěr.....	38

Úvod

Česká republika prochází v poslední době řadou změn v demografickém chování. Jednou z oblastí, kde jsou změny nejpatrnější, a zaslouží si proto naši pozornost, je reprodukční a rodinné chování. Konkrétně se tato práce věnuje faktickým manželstvím, které i dnes představují specifickou a méně frekventovanou formu partnerství. Podle údajů z posledních dvou sčítání lidu, domů a bytů došlo ke značným změnám v počtu a struktuře nesezdaných soužití.

Cílem předkládané práce je velmi stručně nastínit historický vývoj faktických manželství od počátku lidstva se zvláštním zřetelem na dobu nedávno minulou. Půjde zejména o vývoj faktických manželství mezi lety 1991 a 2001 z hlediska změn jejich struktury podle věku, rodinného stavu, počtu závislých dětí, vzdělání a ekonomické aktivity.

Zkoumání faktických manželství má interdisciplinární povahu a je na pomezí demografie a sociologie. Tento fenomén je podmíněn velkou řadou sociálních, kulturních, ekonomických, psychologických a dalších faktorů. Je proto velmi těžké shrnout příčiny vývoje nesezdaných soužití na těchto pár stránkách.

Nejdříve definujeme faktická manželství, abychom eliminovali možné nejasnosti. Na následujících stránkách se seznámíme s typologií a historií faktických manželství. Teprve poté přistoupíme k aktuálnímu vymezení studovaného problému. Začneme s výsledky posledních dvou Sčítání lidu, které si podrobněji rozebereme. Navážeme sociologickými výzkumy na dané téma a srovnáním jejich výsledků s daty ze sčítání lidu. V poslední kapitole se budeme věnovat širším souvislostem, které ovlivňují počet a strukturu faktických manželství.

1. Historický vývoj faktických manželství a jejich problematika v současné české společnosti

Vývoj struktury faktických manželství prošel za posledních 20 let velmi zajímavými změnami, avšak dříve než přistoupíme k jejich analýze, je nutné přiblížit si jejich definici a historický vývoj.

1.1. Definice faktických manželství

V současné odborné literatuře lze nalézt několik typů partnerských svazků. Kromě klasického manželství je to především předmanželské soužití, kohabitace s dětmi jako alternativa k manželství, nesezdané soužití po manželství a také speciální případ tzv. LAT (Living Apart Together – soužití bez společného bydlení). Tyto formy partnerského soužití můžeme shrnout pod pojmem faktická manželství.

Faktické soužití muže a ženy bez uzavření manželství bývá obecně i v odborné literatuře nazýváno nesezdaným soužitím, soužitím druha a družky, partnerským soužitím, faktickým manželstvím, manželstvím na zkoušku, konkubinátem.

Přestože jsou to termíny poměrně známé, začneme jejich definicí, která se může u jednotlivých autorů lišit.

Podle Českého statistického úřadu se pojmem faktické manželství označuje „soužití partnerů žijících společně v jednom bytě, kteří deklarovali na sčítacím tiskopisu svůj vzájemný vztah jako „druh, družka“.

/ČSÚ, [http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/1102-02-za_2_pololeti_2002-rodiny_a_domacnosti_v_cr_\(podle_sldb\)/](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/1102-02-za_2_pololeti_2002-rodiny_a_domacnosti_v_cr_(podle_sldb)/)

Definice nesezdaného soužití ze sociologického slovníku se však liší, přestože oba termíny označují totéž. Pro sociology tedy nesezdané soužití (neboli kohabitace) znamená „soužití dvou jedinců opačného pohlaví ve svazku podobném manželství bez formálního uzavření sňatku.“ *Velký sociologický slovník, 1996, str. 1190/*

Také z textu zákonů lze dovodit definici nesezdaného soužití. „O nesezdané soužití se jedná zejména tehdy, jestliže dvě osoby odlišného pohlaví vytvoří určité dlouhodobější životní společenství. Druhem a družkou lze pak rozumět muže a ženu, kteří spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby. Trvalost soužití je obvykle vyjádřena alespoň minimální délkou trvání jejich vztahu, která musí být naplněna, aby právo tento faktický stav akceptovalo.“

/Gregorová, Králíčková;

<http://www.ipravnik.cz/ipravnik/ipravnik.nsf/0/982A3239B81A7F42C1256FDD004205F7/>

1.2. Typologie faktických manželství

Faktická manželství můžeme rozdělit na několik základních typů. Stejně jako definice se jednotlivá dělení liší podle autora.

Z hlediska faktických manželství existují dva druhy typologií:

1) Typologie založené na třídění jednotlivých zemí

Zabývali se jimi například Frinking, Kiernan, Lesthaeghe, Roussel.

Podle četnosti výskytu nesezdaných soužití, dělíme země do tří skupin:

1. nesezdaná soužití jsou široce rozšířena, svazek je akceptován jako ekvivalent manželství (např. Francie, Švédsko, Dánsko, Island,...)
2. nesezdaná soužití nejsou obvyklá, tyto svazky se zde vyznačují nízkou plodností (např. Itálie, Irsko,...)
3. nesezdaná soužití jsou vcelku rozšířena, velké rozdíly v úrovni plodnosti mezi sezdánými a nesezdanými páry (např. Rakousko, Velká Británie, Německo,...)

/ Rychtaříková a kol., 2001, str. 38/

2) Typologie z hlediska vnitřní podstaty

Do této skupiny řadíme mimo jiné Villeneuve-Gokalp, Manting a Prinze.

Pro příklad si zde ve stručnosti uvedeme typologii Villeneuve-Gokalp, která rozlišila pět typů nesezdaných soužití podle budoucích plánů partnerů:

1. kohabitace jako možná předehra ke sňatku (ti, kteří počítají se svatbou ještě před společným životem, tento svazek většinou netrvá déle než rok)
2. kohabitace jako test před sňatkem (páry si vyzkouší běžný společný život, který možná potvrdí v legálním svazkem, kohabitace v tomto případě trvá asi tři roky)
3. pomíjivé (jednodenní, jepicovité) soužití (bezdětný pár se rozdělí po relativně krátkém úseku života (méně než 3 roky)
4. stabilní nezávazný svazek (bezdětný, delší než 3 roky)
5. volný svazek (páry s dětmi, jejichž životní styl se nejvíce podobá manželské rodině)

/Villeneuve-Gokalp, 1990 in Rychtaříková, 1994, str. 71/

1.3. Historie

Nesezdaná soužití jsou jistě stejně stará jako lidstvo samo, z historie však o nich máme velmi málo písemných údajů. Jednu z mála zmínek nacházíme v díle Svatby, kde se Bologne zamýšlí, zda „je volný svazek starší než manželství?“ /Bologne, 1997, str. 287/ Racionalisté se domnívají, že konkubinát byl dříve, protože stejný způsob života dnes praktikují primitivní národy.

Již v 9. století existovaly obdoby nesezdaného soužití uznávané legislativou v germánských zemích (tzv. Friedelehe). Také ve starověkém Římě se uplatňovaly tyto svazky (concupinat), avšak pouze mezi otroky.

Nástup křesťanství znamenal převrat ve většině oblastí života. Týkalo se to samozřejmě také nesezdaných soužití. Lidé, žijící ve volném svazku, byli po Tridentském koncilu přísně trestáni. Počet těchto svazků se tedy znatelně snížil.

Restaurace nesezdaných soužití přišla až za průmyslové revoluce, kdy již byla společnost značně sekularizována. Bologne píše, že „v 19. století se volné svazky rodily v hojné míře, zejména v lidových vrstvách ve městech“. /Bologne, 1997, str. 288/ Tyto takzvané „dělnické konkubináty“ měly svou hlavní příčinu v chudobě dělnických tříd. Značné zvýšení počtu dětí narozených mimo manželství vedlo k řadě utopických teorií, jak daný problém vyřešit.

Ve 20. století jsou legální manželství na ústupu, především z důvodu velkého rozmachu feministického hnutí a narůstání rozvodovosti. Kořeny tohoto jevu musíme hledat v celkové modernizaci společnosti. Díky univerzálnímu přístupu ke vzdělání se mnohonásobně zvýšila vzdělanost žen, což vedlo ke změně hodnot a rodinných rolí.

Bologne k tomu poznamenává: „V rozšíření volných svazků sehrálo důležitou roli osvobození ženy – dnes již není na muži tak citově a finančně závislá.“ /Bologne, 1997, str. 298/

Dalšími faktory, jež měly nemalý vliv na rozšíření nesezdaných soužití jsou liberalizace sexuálních norem a akceptace předmanželského sexuálního styku a v neposlední řadě také rozvoj antikoncepce.

Severské země můžeme považovat za průkopníky v oblasti nesezdaných soužití. „Tomuto trendu napomohla opatření sociální politiky, která byla prostřednictvím nejrůznějších přídavků, výhod a úlev vstřícná vůči svobodným matkám.“ /Rabušic, 2001, str. 187/

V současné době mají Švédsko a Island více jak 50% dětí narozených mimo manželství, které se dají považovat za indikátor nesezdaných soužití. Díky těmto zemím se faktická manželství začala považovat za alternativu k sňatku legálnímu. V neformálním svazku zde v dnešní době žije kolem 20% obyvatel.

V současné době je kohabitace legální (tj. uvedená na matričním úřadě, tudíž z ní plynou jistá práva a povinnosti podobné těm, co se váží k manželství) pouze v pěti evropských zemích. Jsou jimi Francie od roku 1999, Belgie 2000, Španělsko, Švýcarsko a Švédsko 2003. Česká legislativa s ní v omezeném rozsahu počítá (např. přechod nájmu bytu, dědické právo, sociální zabezpečení, daňové právo apod.)

2. Zdroje dat

Data o faktických manželstvích za Českou republiku získáváme dvojitým způsobem: ze sčítání lidu, domů a bytů a z výběrových šetření. Na oba zdroje se nyní podíváme blíže.

2.1. Sčítání lidu, domů a bytů

Ve sčítání lidu, domů a bytů se počet faktických manželství zjišťuje již od roku 1930. V době komunistického režimu byla tato otázka ze sčítacího archu vyškrtuta, další data tedy pochází až ze SLDB 1970. Za rok 1961 máme k dispozici pouze odhady počtu nesezdaných soužití. Od roku 1970 se údaje o faktických manželstvích zjišťují pravidelně při každém sčítání lidu, domů a bytů. Data jsou získávána z vyplněných Bytových listů otázkou na vztah osoby k uživateli bytu. Musíme tedy počítat s možným podhodnocením dat.

Za rok 1980 byly zpracovávány tabulky za faktická manželství pouze dle věku a rodinného stavu. Podrobnější charakteristiky jsou k dispozici teprve z dat sčítání 1991 a 2001. Metodické vymezení faktických manželství se v čase nemění, je proto možné zjištěné údaje porovnávat.

Počet zjištěných kohabitací vzrostl ze 40 tisíc v roce 1930 na 58 tisíc v roce 1970, 89 tisíc v roce 1980, 85 tisíc v roce 1991 až na 125 tisíc v roce 2001. Pokles mezi sčítáními 1980 a 1991 je podle Rychtařikové „pravděpodobně spojený s menší záchytností.“ /Rychtařiková, 1994, s. 111/

Přestože absolutní počty faktických manželství se od roku 1930 více jak ztrojnásobily, jejich podíl z úplných rodin se zvýšil jen minimálně. V roce 2001 se faktická manželství na úplných rodinách podílela jen téměř 5,5 %.

2.2. Výběrová šetření

Výběrovými šetřeními získáváme mnohem podrobnější informace o kohabitacích než ze sčítání lidu. Například je možné zjistit délku nesezdaného soužití, což je velice důležitý údaj, který jiným způsobem zjistit nemůžeme.

V České republice se za posledních dvacet let uskutečnila řasa výběrových šetření, která se mimo jiné zabývala také nesezdanými soužitími. Z mezinárodních výzkumů to byly například Evropská studie hodnot (European Values Study - EVS) prováděná v České republice v letech 1991 a 1999; Šetření rodiny a reprodukce (Family and Fertility Surveys - FFS), kterého se ČR zúčastnila v roce 1997, a International Social Survey Programme (ISSP) v ČR známé pod názvem Rodina, které se uskutečnilo v letech 1994 a 2002. Z českých výzkumů nesmíme zapomenout na speciální průzkum „Mladá generace“ v roce 1997 a také na Deset let společenské transformace v České a Slovenské republice v roce 1999.

Informace o výzkumech i data z některých výzkumů byla laskavě poskytnuta Sociologickým datovým archivem.

Mladá generace 1997

AUTOR VÝZKUMU: Sociologický ústav AV ČR, výzkumný tým pod vedením RNDr. L. Fialové, CSc. (závěry zpracovali: L. Fialová, M. Kučera, S. Vymětalová, D. Hamplová)

Abstrakt: Rodinné a reprodukční chování mladých dosud svobodných lidí, postoje k manželství a rodičovství, objasnění vnějších podmínek, za kterých se mladí lidé rozhodují o uzavření manželství a narození dětí, plány mladé generace týkající se demografického chování.

Cílová populace: Mladí svobodní lidé ve věku 18-30 let.

Velikost výběru: 1 320

Výsledky tohoto výzkumu jsou přehledně zpracovány v publikaci Představy mladých lidí o manželství a rodičovství, odkud citujeme základní výsledky o nesezdaných soužitích.

Za nesezdaná soužití byla pro tento výzkum považována „taková situace, kdy mladý pár žije i bydlí ve společné domácnosti a zpravidla také společně hospodaří, aniž by uzavřel manželství.“ /Fialová a kol., 2000, str. 122/

Většina mladých svobodných lidí (68% mužů a 71% žen) považuje nesezdané soužití za vhodný předstupeň manželství, ale jen jedna desetina z nich předpokládá, že by tak žila trvale. Téměř všichni respondenti (84%) žijící v nesezdaných soužitích mají v úmyslu se svým partnerem v budoucnu uzavřít sňatek.

„Více než 80% nesezdaných soužití bylo tvořeno páry, v nichž oba partneři pracovali.“ /Tamtéž, str. 126/

Deset let společenské transformace v České a Slovenské republice 1999

AUTOR VÝZKUMU: Sociologický ústav ČSAV, Praha

ABSTRAKT: Výzkumný projekt navazuje na předchozí výzkumy zachycující podrobně pracovní a životní dráhu velkého vzorku respondentů a obdobné údaje o jejich rodičích, které byly realizovány v letech 1978, 1984 a 1993 jak v České republice tak na Slovensku. Je zaměřen na významná témata týkající se sociální struktury a mobility.

Cílová populace: Populace České republiky 18 - 69 let.

Velikost výběru: 4 744

V tomto výzkumu se k životu v nesezdaném soužití přihlásilo 577 respondentů z 4744, což tvoří 12,2 % ze zkoumaného vzorku. Průměrná délka faktických manželství dotázaných byla 13,7 roku. Nejčastěji spolu páry žily jeden až dva roky. Údaje jsou však zkreslené, neboť otázka se týkala současných vztahů, neznáme tedy přesnou délku soužití, ale pouze délku v okamžiku šetření.

Evropská studie hodnot 1991 a 1999

AUTOR VÝZKUMU: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně (řešitel grantu doc. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.)

ABSTRAKT: V obou vlnách byl český projekt součástí širšího mezinárodního výzkumného úsilí. Studium stavu hodnot české společnosti na konci devadesátých let a také porovnání s jejich začátkem, tedy posun hodnot českého obyvatelstva v desetiletí po změně společenského systému země.

Cílová populace: Populace České republiky starší 18 let

Velikost výběru v roce 1991: 2109

1999: 1 908

Ze srovnání výzkumů mezi roky 1991 a 1999 vyplývá, že se počet lidí žijících s partnerem, s nímž nejsou sezdáni, zvýšil z 5,3 % v roce 1991 na 11,7 % v roce 1999. To naznačuje zvýšení počtu takových párů na zhruba dvojnásobek /Studie EVS 1999, realizovaná FSS MU a SC&C, GA ČR 403/99/0326/

Rodina (ISSP 1994 a 2002)

AUTOR VÝZKUMU: Výzkumný tým Gender studies Sociologického ústavu AV ČR

ABSTRAKT: Výzkum je součástí mezinárodního výzkumného programu ISSP. ISSP 1994 a 2002 byl věnován postojům k manželství a nesezdanému soužití, rozvodu, dětem a péči o ně, sexuálnímu obtěžování, veřejné politice věnované rodinám a dále např. speciálním identifikacím týkajícím se statusu pracovní síly a výdělku manželů a manželek atd.

Cílová populace: Populace ČR starší 18 let.

Velikost výběru v roce 1994: 1 024

2002: 2 298

V roce 1994 odpovědělo 26% respondentů, že před svatbou žili společně se svým manželem/svou manželkou. Na otázku, zda někdy žili s partnerem/partnerkou společně bez svatby odpovědělo kladně 34% dotázaných. V roce 2001 uvedlo 24% respondentů, že když začali žít se svým partnerem, nebyli oddáni, téměř tři čtvrtiny (72%) z nich si však partnera později vzalo.

Další výsledky tohoto výzkumu si podrobněji rozebereme v následující kapitole.

3. Změna struktury faktických manželství mezi SLDB v letech 1991 a 2001

Porovnání výsledků ze SLDB 1991 a 2001 z hlediska změn struktury (věk, rodinný stav, počet závislých dětí, vzdělání, ekonomická aktivita). Vycházíme z analýzy Faktická manželství v datech SLDB 2001 na internetové adrese <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/4125-04>

„Typickým mužem ve faktickém manželství byl v roce 2001 stejně jako v roce 1991 rozvedený muž ekonomicky aktivní se středním vzděláním. Typickou ženou byla rozvedená ekonomicky aktivní žena se středním vzděláním (v roce 1991 to byla rozvedená ekonomicky aktivní žena se vzděláním základním).“
/ČSÚ, [http://czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/72002FCD02/\\$File/Zaver.pdf/](http://czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/72002FCD02/$File/Zaver.pdf/)

Nyní provedeme hlubší analýzu jednotlivých změn. Z citace se sice zdá, že téměř žádné změny neproběhly, při bližším zkoumání jich však najdeme hned několik.

Základní rozdíly mezi výsledky ze SLDB v letech 1991 a 2001

Nyní se budeme zabývat analýzou dat za poslední dvě sčítání lidu. Budeme přitom vycházet z analýzy provedené Českým statistickým úřadem.

Mezi sčítáními 1991 a 2001 se projevilo pět základních změn ve struktuře a také změna v početnosti faktických manželství. Zde je přehled změn, které budeme dále rozebírat:

- Zvýšení počtu faktických manželství
- Nárůst podílu mladších lidí (do 30 let) ve faktických manželstvích
- Nárůst podílu svobodných lidí žijících ve faktických manželstvích
- Snížení počtu faktických manželství se závislými dětmi
- Zvýšení počtu kohabitantů se středním vzděláním

■ Zvýšení počtu svazků s ekonomicky neaktivní ženou

Nesmíme však zapomínat, že údaje mezi oběma sčítáními jsou ovlivněny věkovou strukturou a odsouváním sňatků a porodů.

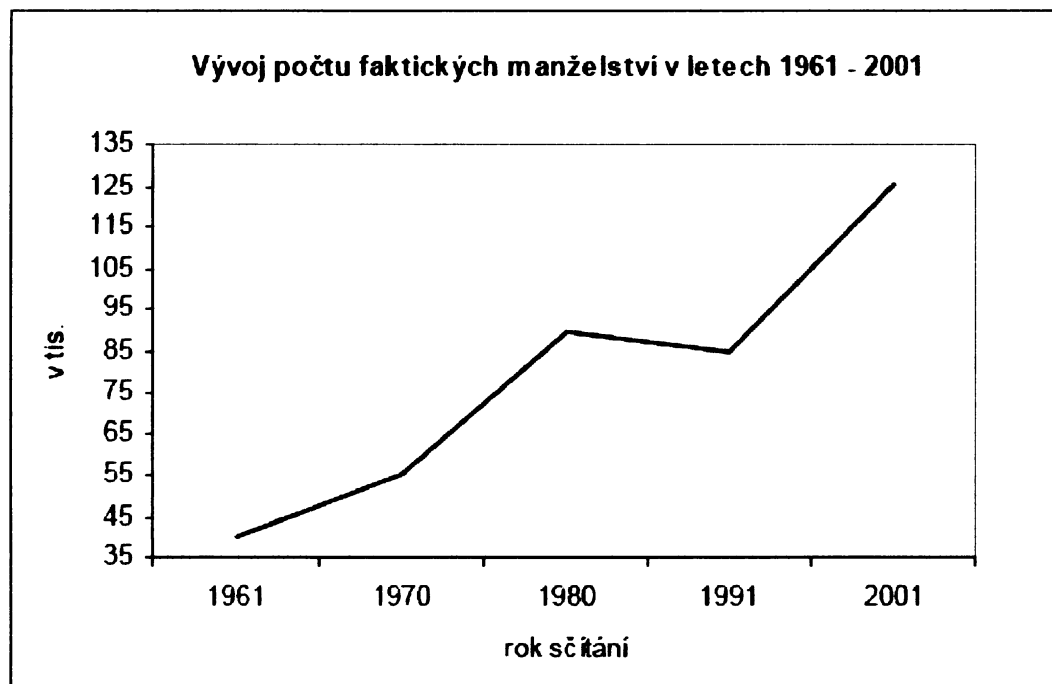
3.1. Zvýšení počtu faktických manželství

Zvýšení početnosti těchto svazků sice nepatří mezi strukturální vývoj, přesto tuto změnu nemůžeme ignorovat.

V roce 1991 Sčítání lidu zaznamenalo pokles v počtu kohabitací z 89 423 v roce 1980 na pouhých 84 934, je však nutné si uvědomit, že reálný počet byl jistě vyšší. Díky tomuto podhodnocení je zvýšení počtu kohabitací mezi Sčítáními 1991 a 2001 ještě markantnější. Ke společnému bydlení s druhem/družkou se v roce 2001 přihlásilo 125 269 obyvatel.

Poměrné zastoupení faktických manželství v souboru cenzových domácností - resp. ve skupině úplných rodin - však není velké. V roce 1991 se podílela faktická manželství na úhrnu všech domácností pouze 2,1 % a na počtu úplných rodin 3,5 %. Nárůst jejich počtu po roce 1991 znamenal i zvýšení obou těchto podílů, na necelá 3 % z počtu cenzových domácností a téměř 5,5 % z počtu úplných rodin v roce 2001. Přestože se zastoupení volných svazků v České republice zvýšilo nejsou tyto podíly v počtu domácností příliš významné.

Graf 3.1.

Prameny: Sčítání lidu 1961(odhady), 1970, 1980, 1991 a 2001

Zdroj: **ČSÚ** [http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/1102-02-za_2_pololeti_2002-rodiny_a_domacnosti_v_cr_\(podle_slodb\)](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/1102-02-za_2_pololeti_2002-rodiny_a_domacnosti_v_cr_(podle_slodb))

3.2. Nárůst podílu mladších lidí (do 30 let) ve faktických manželstvích

Faktická manželství v České republice jsou specifická tím, že v nich žijí spíše starší lidé. Je to způsobeno především složitou bytovou situací, kdy mladí lidé jen s velkými obtížemi shánějí vlastní bydlení. Ve věkové skupině 15-19 let žilo v nesezdaném soužití pouze velmi malé procento obyvatel. Také ve věkové kategorii 20-24 let bylo párů žijících společně bez sňatku jen nepatrné množství. Podíl kohabituujících se v této věkové skupině pohybuje mezi 3,7-7,9 % u mužů a 6,6-14 % u žen. V roce 2001 se však podíl lidí, kteří v tomto věku žijí v nesezdaném soužití, zřetelně zvýšil. Podobného jevu si můžeme povšimnout i ve věkové skupině 25-34 let a 45-54 let. Na druhé straně se mezi lety 1991 a 2001 výrazně snížil podíl kohabituujících osob ve věkové skupině 35-44 let a u osob starších 55 let.

Zatímco v minulosti byla nesezdaná soužití tvořena především páry starších lidí převážně bez dětí, v současné době se jedná zejména o mladší věkové kategorie. Nejpočetnější zastoupení mají páry ve věku 20-29 let, které odpovídají jedné pětině faktických manželství. U poloviny faktických manželství (50,5 %) se pohybuje věk ženy mezi 20-39 lety, v případě mužů je tato skupina menší, neboť se jedná o podíl 45,5 %.

Tab. 3.1. Faktická manželství v letech 1991 a 2001 - podle věku partnerů /z výsledků sčítání lidu/, ČR

Věková skupina ženy	Věková skupina muže					celkem
	do 29	30-39	40-49	50-59	60+ a nezj.	
1991						
do 29	8 800	6 035	1 519	197	56	16 607
30-39	2 360	11 196	7 223	911	187	21 877
40-49	473	4 488	11 470	4 310	815	21 556
50-59	35	412	2 720	5 302	3 283	11 752
60+ a nezj.	13	70	501	2 098	10 460	13 142
celkem	11 681	22 201	23 433	12 818	14 801	84 934
Struktura v %						
do 29	10,4	7,1	1,8	0,2	0,1	19,6
30-39	2,8	13,2	8,5	1,1	0,2	25,8
40-49	0,6	5,3	13,5	5,1	1	25,4
50-59	0	0,5	3,2	6,2	3,9	13,8
60+ a nezj.	0	0,1	0,6	2,5	12,3	15,5
celkem	13,8	26,1	27,6	15,1	17,4	100
2001						
do 29	25 822	10 948	2 066	472	94	39 402
30-39	2 946	12 742	8 043	1 670	179	25 580
40-49	369	3 597	12 827	7 621	901	25 315
50-59	109	657	4 615	11 211	4 213	20 805
60+ a nezj.	38	102	547	2 490	10 990	14 167
celkem	29 284	28 046	28 098	23 464	16 377	125 269
Struktura v %						
do 29	20,6	8,7	1,6	0,4	0,1	31,5
30-39	2,4	10,2	6,4	1,3	0,1	20,4
40-49	0,3	2,9	10,2	6,1	0,7	20,2
50-59	0,1	0,5	3,7	8,9	3,4	16,6
60+ a nezj.	0	0,1	0,4	2	8,8	11,3
celkem	23,4	22,4	22,4	18,7	13,1	100
Index 2001/1991						
do 29	293,4	181,4	136	239,6	167,9	237,3
30-39	124,8	113,8	111,4	183,3	95,7	116,9
40-49	78	80,1	111,8	176,8	110,6	117,4
50-59	311,4	159,5	169,7	211,4	128,3	177
60+ a nezj.	292,3	145,7	109,2	118,7	105,1	107,8
celkem	250,7	126,3	119,9	183,1	110,6	147,5

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>

Tab. 3.2. Míry kohabítace podle věku v letech 1991 a 2001, ČR

tj. počet kohabitantů určitého věku na 1000 obyvatel daného věku

věk	1991			2001		
	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy
do 29	12,6	10,2	15,1	56,2	25,0	16,5
30-39	29,7	29,6	29,8	76,4	41,6	18,6
40-49	29,5	30,8	28,2	72,6	38,5	17,3
50-59	23,6	25,6	21,7	62,5	31,5	14,3
60-69	26,9	32,7	22,4	74,4	32,9	15,6

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001, vlastní výpočty

V tabulkách 3.1. i 3.2. skutečně vidíme nárůst počtu kohabitantů v mladším věku. Nejvýraznější zvýšení se týká věkové skupiny do 29 let.

3.3. Nárůst podílu svobodných lidí žijících ve faktických manželstvích

Z hlediska rodinného stavu tvořili nejčastější páry nesezdaných soužití muž i žena rozvedení nebo ovdovělí, to platilo pro rok 1991 i 2001. Podíl těchto párů ze všech kohabitací byl v roce 1991 kolem 65 %. Mezi lety 1991 a 2001 došlo k výraznému snížení tohoto podílu. (u mužů z 68,6 % na 54,9 % a u žen z 80,2 % na 61,5 %)

Nejdynamičtější vývoj však zaznamenala faktická manželství dvou svobodných - většinou mladých - partnerů. Podíl těchto svazků se v období 1991 - 2001 zvýšil (z 29,6 % na 41,4 % u mužů a z 18,2 % na 35,2 % u žen) a dosáhl v roce 2001 zhruba čtvrtiny z celkového počtu faktických manželství.

Tab. 3.3. Faktická manželství podle rodinného stavu, ČR

Rodinný stav	Muži				Ženy			
	1991	2001	Přírůstek, úbytek	Index 2001/1991	1991	2001	Přírůstek, úbytek	Index 2001/1991
svobodný/á	25 149	51 912	26 763	206,4	15 441	44 034	28 593	285,2
ženatý/á	1 215	3 079	1 864	253,4	1 202	3 004	1 802	249,9
rozvedený/á	50 302	61 982	11 680	123,2	46 537	57 624	11 087	123,8
ovdovělý/á	7 944	6 806	-1 138	85,7	21 484	19 375	-2 109	90,2
nezjištěn	324	1 490	1 166	459,9	270	1 232	962	456,3
Faktická manželství celkem	84 934	125 269	40 335	147,5	84 934	125 269	40 335	147,5

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>

Tab. 3.4. Faktická manželství podle rodinného stavu v %, ČR

Rodinný stav	Muži		Ženy	
	1991	2001	1991	2001
svobodný/á	29,6	41,4	18,2	35,2
ženatý/á	1,4	2,5	1,4	2,4
rozvedený/á	59,2	49,5	54,8	46,0
ovdovělý/á	9,4	5,4	25,3	15,5
nezjištěn	0,4	1,2	0,3	1,0
celkem	100	100	100	100

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>

Tab. 3.5. Faktická manželství podle rodinného stavu partnerů, ČR

Rodinný stav partnerů	1991	2001	Přírůstek, úbytek	Index 2001/1991
oba svobodní	8 349	31 186	22 837	373,5
oba rozvedení, ovdovělí	51 043	55 673	4 630	109,1
muž svobodný, žena s ost. rod. stavem	16 800	20 726	3 926	123,4
žena svobodná, muž s ost. rod. stavem	7 092	12 565	5 473	177,2
ostatní případy	1 650	5 119	3 469	310,2

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>

Tab. 3.6. Míry kohabitace podle rodinného stavu v letech 1991 a 2001, ČR

tj. počet kohabitantů určitého rodinného stavu na 1000 obyvatel daného rodinného stavu

	Muži		Ženy	
	1991	2001	1991	2001
svobodní svobodné	26,08	24,63	24,11	25,51
ženatí vdané	0,51	1,3	0,49	1,26
rozvedení rozvedené	209,21	176,04	150,38	125,4
ovdovělí ovdovělé	163,64	55,76	67,3	29,24
celkem	23,27	25,14	22,65	23,87

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001, vlastní výpočty

V tabulce 3.6. se ukazuje, že přepočtením na exponovanou populaci (populaci, které se daný jev může týkat), tzn. přepočtením na 1000 obyvatel daného rodinného stavu, se zcela vytratil nárůst počtu svobodných osob ve faktických manželstvích, který je patrný v tabulkách 3.3., 3.4. a 3.5. Je to zřejmě způsobeno celkovým nárůstem počtu svobodných osob především díky odkládání sňatků.

Tab. 3.7. Míry kohabitace podle rodinného stavu a věku v letech 1991 a 2001, ČR

tj. počet kohabitantů určitého rodinného stavu a věku na 1000 obyvatel daného rodinného stavu a věku

Rodinný stav	Muži		Ženy	
	do 34 let	nad 35 let	do 34 let	nad 35 let
1991				
Svobodný/á	24,07	122,75	41,61	100,99
Ženatý/vdaná	0,48	0,66	0,59	0,66
Rozvedený/á	200,80	267,05	214,12	179,76
Ovdovělý/á	143,50	314,97	278,11	185,26
2001				
Svobodný/á	32,33	92,32	45,60	75,36
Ženatý/vdaná	1,75	1,27	2,17	1,00
Rozvedený/á	146,13	186,50	155,58	126,25
Ovdovělý/á	140,00	98,62	182,81	49,36

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001, vlastní výpočty

Rozdělením populace na dvě věkové kategorie dostáváme zajímavé výsledky týkající se vývoje struktury faktických manželství podle rodinného stavu. Jak již bylo řečeno, klesá podíl rozvedených a ovdovělých žijících v kohabitacích. Tabulka 3.7. uvádějící míry kohabitace podle rodinného stavu a věku tento trend potvrzuje.

Opačný vývoj vykazují kategorie vdaných (resp. ženatých), kde je však jen velmi mírný nárůst, a částečně i svobodní. Míry kohabitace mladých (do 34 let) svobodných lidí se totiž zvyšují, zatímco u lidí nad 35 let se tento ukazatel snižuje.

3.4. Snížení počtu faktických manželství se závislými dětmi

Rozšíření nesezdaných soužití mezi mladšími věkovými kategoriemi sebou však nese mírný pokles faktických manželství se závislými dětmi. V roce 1991 jich bylo 46,5 % ze všech těchto domácností, zatímco při posledním Sčítání lidu v roce 2001 pouze 41%.

V roce 2001 žilo ve faktických manželstvích celkem 84 283 závislých dětí, tj. v průměru 0,67 dítěte na jednu rodinu. V roce 1991 tvořila tato průměrná hodnota 0,81 dítěte na jeden neformální svazek (absolutní počet dětí činil 68 869).

Tab. 3.8. Kohabitace a manželství podle počtu závislých dětí; v %, ČR

Počet závislých dětí	Manželství		Nesezdané soužití	
	1991	2001	1991	2001
0	44,1	52,9	53,5	59
1	22,5	20,2	22,6	22,5
2	27,1	22,6	16,3	13,1
3	5,4	3,6	5,6	3,9
4+	0,9	0,7	2	1,6
Celkem	100	100	100	100

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>

„Při porovnání nesezdaného soužití s manželstvím (tabulka 3.8.) z uvedených dat vyplývá, že v letech 1991 a 2001 bylo relativně více kohabitací bez závislých dětí, ale také se závislými dětmi prvního, třetího a vyššího pořadí. Naopak poměrně více častější byla manželství se závislými dětmi druhého pořadí.“

/Nesezdaná soužití v ČR podle výsledků SLDB, 2005/

3.5. Zvýšení počtu kohabitantů se středním vzděláním

Zatímco v západoevropských zemích se volnější svazky bez závazků šířily spíše mezi vysokoškolskými studenty, v České republice se tato skupina zdá poněkud konzervativnější a to především z důvodu nedostupnosti bytů.

Co se týče výsledků ze SLDB, můžeme si v tabulkách 3.9. a 3.10. povšimnout především zvýšení počtu faktických manželství u osob se středním a úplným středním vzděláním. Převládající svazky osob se středním vzděláním odpovídají struktuře za celou Českou republiku, kde je také nejvíce středoškolsky vzdělaných. Zato počet kohabitantů se základním vzděláním (nebo bez vzdělání) se snížil.

Tab. 3.9. Faktická manželství podle nejvyššího ukončeného vzdělání, ČR

Nejvyšší ukončené vzdělání	Muži				Ženy			
	1991	2001	Přírůstek, úbytek	Index 2001/1991	1991	2001	Přírůstek, úbytek	Index 2001/1991
základní, neukonč., bez vzdělání a nezj.	29 624	24 801	-4 823	83,7	41 921	38 791	-3 130	92,5
střední	39 269	65 088	25 819	165,7	25 709	45 648	19 939	177,6
úplně střední	12 448	26 671	14 223	214,3	15 222	34 575	19 353	227,1
vysokoškolské	3 593	8 709	5 116	242,4	2 082	6 255	4 173	300,4

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>

Tab. 3.10. Podíl kohabitací podle nejvyššího ukončeného vzdělání a pohlaví z celkového počtu obyvatel podle nejvyššího ukončeného vzdělání a pohlaví, v %, ČR

Nejvyšší ukončené vzdělání	Muži		Ženy	
	1991	2001	1991	2001
základní, neukonč., bez vzdělání a nezj.	35	20	49	31
střední	46	52	30	36
úplné střední	15	21	18	28
vysokoškolské	4	7	2	5

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>

Tab. 3.11. Míry kohabitace podle vzdělání a věku v letech 1991 a 2001, ČR
tj. počet kohabitantů určitého vzdělání a věku na 1000 obyvatel vzdělání a věku

Nejvyšší ukončené vzdělání	Muži		Ženy	
	do 34 let	nad 35 let	do 34 let	nad 35 let
1991				
Základní, neukonč., bez vzdělání	14,03	49,44	21,54	23,08
Střední	17,21	28,53	22,05	19,80
Úplné střední	10,55	18,65	13,78	15,00
Vysokoškolské	8,66	10,73	9,18	9,16
2001				
Základní, neukonč., bez vzdělání	16,84	50,15	26,79	28,45
Střední	35,49	34,38	47,56	26,71
Úplné střední	26,39	24,50	31,78	19,96
Vysokoškolské	30,84	15,88	32,38	13,51

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001, vlastní výpočty

Tabulka 3.11., kde máme míry kohabitace přepočítané na exponovanou populaci, nám ukazuje, že sice došlo ke zvýšení míry kohabitace podle vzdělání a věku u středoškoláků, avšak největší nárůst zaznamenali mladí lidé (do 34 let) s vysokoškolským vzděláním.

3.6. Zvýšení počtu svazků s ekonomicky neaktivní ženou

Faktická manželství mají ve srovnání s celou populací České republiky výrazně vyšší ekonomickou aktivitu u mužů i u žen. Rozdíl mezi hodnotami mužů a žen je také nižší. Příčinu musíme hledat jednoznačně ve věkové struktuře faktických manželství, kde převažují osoby v produktivním věku. Vyšší úroveň ekonomické aktivity u žen byla ovlivněna také tím, že v souboru faktických manželství převažovaly bezdětné svazky.

Tab. 3.12. Faktická manželství podle ekonomické aktivity

Ekonomická aktivita	Muži				Ženy			
	1991	2001	Přírůstek, úbytek	Index 2001/1991	1991	2001	Přírůstek, úbytek	Index 2001/1991
ekonomicky aktivní	68 738	101 639	32 901	147,9	63 440	86 419	22 979	136,2
ekonomicky neaktivní	16 196	21 731	5 535	134,2	21 494	37 241	15 747	173,3

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>

Tab. 3.13. Míry kohabitace podle ekonomické aktivity a věku v letech 1991 a 2001

tj. počet kohabitantů ekonomicky aktivních (neaktivních) určitého věku na 1000 obyvatel dané ekonomické aktivity a věku

Ekonomická aktivita	Muži		Ženy	
	do 34 let	nad 35 let	do 34 let	nad 35 let
1991				
Ekonomicky aktivní	18,00	28,46	22,40	26,11
Ekonomicky neaktivní	1,09	22,21	6,00	14,85
2 001				
Ekonomicky aktivní	36,35	34,73	44,42	31,16
Ekonomicky neaktivní	1,89	27,60	16,17	21,88

Prameny: Sčítání lidu 1991 a 2001, vlastní výpočty

Spíše než mírný nárůst míry kohabitace podle ekonomické aktivity u všech uváděných skupin (tabulka 3.13.), nás zaujme, že pouze 1 (resp. 2) mladý ekonomicky neaktivní muž z tisíce žije v nesezdaném svazku. Otázkou zůstává, zda máme příčinu hledat v nedostupnosti bydlení, prodloužení studia, nebo zda tito muži raději setrvávají u rodičů, kteří je finančně zabezpečují.

4. Širší souvislosti a příčiny vývoje struktury faktických manželství

Ze Sčítání lidu sice máme údaje za celou Českou republiku, avšak chybí nám jakékoliv údaje o délce faktických manželství, o jejich typech, dalších souvislostech a především o názorech obyvatel. Tyto data nám poskytují výběrová šetření.

Začneme definováním několika málo hypotéz, na něž potom naváže analýza dalších souvislostí.

- **Nárůst počtu „manželství na zkoušku“**
- **Značná část kohabitantů uzavře sňatek, když žena otěhotní**
- **Faktická manželství nejsou příčinou odkládání sňatků a rození dětí, ale jejich následkem**
- **V České republice se nemusíme obávat, že by faktická manželství nahradila tradiční rodiny**

4.1. Srovnání se sociologickými výzkumy

Ze sociologických projektů, které jsme výše uváděli se teď více zaměříme na výzkum ISSP, a to z prostého důvodu, že se opakoval přibližně ve stejném období jako Sčítání lidu. Roky 1994 a 2002, kdy se v České republice prováděl výzkum Rodina (patřící mezi projekty ISSP), jsou pro naše účely srovnatelné s lety 1991 a 2001, kdy probíhalo Sčítání lidu. Budeme pracovat pouze s otázkami, které jsou v dotaznících z obou let identické, aby bylo možné provést srovnání.

Konkrétně se zaměříme na otázky:

Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s těmito výroky ?

Lidé, kteří chtějí mít děti, by měli uzavřít sňatek.

Je v pořádku, když lidé žijí spolu, aniž by plánovali sňatek.

Je dobré, když lidé, kteří hodlají uzavřít sňatek, spolu nejdříve žijí.

Stejně otázky byly pokládány i v rámci výzkumu Mladá generace v roce 1997. Mohli bychom proto provést srovnání za všechny tři roky a analyzovat tak vývoj názorů, ale pro naše účely postačí porovnání dvou opakovaných výzkumů ISSP.

Možné odpovědi byly kategorizovány:

1. Určitě souhlasím
2. Spíše souhlasím
3. Ani souhlas ani nesouhlas
4. Spíše nesouhlasím
5. Určitě nesouhlasím

8. Neumí se rozhodnout

Zdroj: Sociologický datový archiv

Následují tabulky s frekvencemi odpovědí na tři klíčové otázky. Nejdříve z roku 1994 a potom z roku 2002.

Lidé, kteří chtějí mít děti, by měli uzavřít sňatek.

Tab. 4.1.

1994	Četnost	V procentech	Platná procenta	Kumulativní procenta
určitě souhlasí	435	37,6	37,6	37,6
spíše souhlasí	379	32,8	32,8	70,4
ani souhlas ani nesouhlas	163	14,1	14,1	84,4
spíše nesouhlasí	106	9,2	9,2	93,6
určitě nesouhlasí	63	5,4	5,4	99,0
neví	10	,9	,9	99,9
chybí odpověď	1	,1	,1	100,0
Celkem	1157	100,0	100,0	

Zdroj: Sociologický datový archiv, vlastní výpočty ve statistickém programu SPSS

Tab. 4.2.

2002	Četnost	V procentech	Platná procenta	Kumulativní procenta
Platné rozhodně souhlasí	406	24,4	25,4	25,4
spíše souhlasí	464	27,9	29,1	54,5
ani souhlas ani nesouhlas	366	22,0	22,9	77,4
spíše nesouhlasí	217	13,1	13,6	91,0
rozhodně nesouhlasí	144	8,7	9,0	100,0
Celkem	1597	96,1	100,0	
Chybějící neodpověděl/a	51	3,1		
neumí vybrat	14	,8		
Celkem	65	3,9		
Celkem	1662	100,0		

Zdroj: Sociologický datový archiv, vlastní výpočty ve statistickém programu SPSS

Z tabulek 4.1. a 4.2. je zřejmé, že se výrazně snížil počet lidí, kteří souhlasí (ať už rozhodně nebo spíše) s názorem, že „Lidé, kteří chtějí mít děti, by měli uzavřít sňatek.“ Naopak se zvýšil počet těch, kteří manželství nepovažují za podmínku k tomu mít dítě. Když to porovnáme s daty ze Sčítání lidu, kde se snížil počet kohabitací se závislymi dětmi, mohli bychom si myslet, že se tyto

údaje vzájemně vylučují. S větší pravděpodobností jsme však v tomto případě svědky liberalizace postojů. Lidé se postupem času více přiklánějí k liberálnějším názorům a platí to i v oblasti nesezdaných soužití. Avšak, přesto, že se v dotazníku přikloní spíše k tomuto názoru, neznamená to ještě, že když se v realitě dostanou do stejné situace, že budou jednat podle toho. Například z výzkumu Mladá generace totiž mimo jiné vyplynulo, že „...velká část lidí po delším partnerském svazku uzavírá přece jen manželství, a to zpravidla poté, co partnerka otěhotní.“ /Fialová, 2000, str. 124/

Páry nemají důvod uzavírat manželství, dokud se nerozhodnou mít děti. Páry, které vstupují do faktických manželství, jsou srozuměny s tím, že se z takových svazků rodí méně dětí, což znamená, že jde většinou o vědomou volbu alternativy, která s dětmi příliš nepočítá. Důvodem může být nejistota volného svazku, který nemusí být akceptován jako dostatečné zázemí pro rodinu. Proto je také velký podíl kohabitantů bezdětných.

Je v pořádku, když lidé žijí spolu, aniž by plánovali sňatek.

Tab. 4.3.

1994	Četnost	V procentech	Platná procenta	Kumulativní procenta
určitě souhlasí	284	24,5	24,5	24,5
spíše souhlasí	326	28,2	28,2	52,7
ani souhlas ani nesouhlas	258	22,3	22,3	75,0
spíše nesouhlasí	183	15,8	15,8	90,8
určitě nesouhlasí	78	6,7	6,7	97,6
Neví	22	1,9	1,9	99,5
chybí odpověď	6	,5	,5	100,0
Celkem	1157	100,0	100,0	

Zdroj: Sociologický datový archiv, vlastní výpočty ve statistickém programu SPSS

Tab. 4.4.

2002		Četnost	V procentech	Platná procenta	Kumulativní procenta
Platné	rozhodně souhlasí	343	20,6	21,6	21,6
	spíše souhlasí	595	35,8	37,5	59,2
	ani souhlas ani nesouhlas	389	23,4	24,5	83,7
	spíše nesouhlasí	190	11,4	12,0	95,7
	rozhodně nesouhlasí	68	4,1	4,3	100,0
	Celkem	1585	95,4	100,0	
Chybějící	neodpověděl/a	56	3,4		
	neumí vybrat	21	1,3		
	Celkem	77	4,6		
Celkem		1662	100,0		

Zdroj: Sociologický datový archiv, vlastní výpočty ve statistickém programu SPSS

Tabulky 4.3. a 4.4. nám ukazují, že nadpoloviční většina dotázaných s výrokem „Je v pořádku, když lidé žijí spolu, aniž by plánovali sňatek.“ souhlasila bez ohledu na rok, kdy byl výzkum pořádán.

Vývoj názorů na tuto otázku jasně koresponduje s tím, co jsme zjistili z výsledků Sčítání lidu. Celkový nárůst počtu těchto svazků a především zvýšení počtu kohabitací mladých svobodných lidí, kteří zatím sňatek neplánují, dokazuje, že si lidé skutečně myslí, že „Je v pořádku, když lidé žijí spolu, aniž by plánovali sňatek.“

Je dobré, když lidé, kteří hodlají uzavřít sňatek, spolu nejdříve žijí.

Tab. 4.5.

1994	Četnost	V procentech	Platná procenta	Kumulativní procenta
určitě souhlasí	438	37,9	37,9	37,9
spíše souhlasí	372	32,2	32,2	70,0
ani souhlas ani nesouhlas	181	15,6	15,6	85,7
spíše nesouhlasí	111	9,6	9,6	95,2
určitě nesouhlasí	43	3,7	3,7	99,0
neví	11	1,0	1,0	99,9
chybí odpověď	1	,1	,1	100,0
Celkem	1157	100,0	100,0	

Zdroj: Sociologický datový archiv, vlastní výpočty ve statistickém programu SPSS

Tab. 4.6.

2002	Četnost	V procentech	Platná procenta	Kumulativní procenta
Platné	rozhodně souhlasí	589	35,4	37,0
	spíše souhlasí	645	38,8	40,5
	ani souhlas ani nesouhlas	239	14,4	15,0
	spíše nesouhlasí	82	4,9	5,1
	rozhodně nesouhlasí	39	2,3	2,4
	Celkem	1594	95,9	100,0
Chybějící	neodpověděl/a	48	2,9	
	neumí vybrat	20	1,2	
	Celkem	68	4,1	
Celkem	1662	100,0		

Zdroj: Sociologický datový archiv, vlastní výpočty ve statistickém programu SPSS

Otázka „Je dobré, když lidé, kteří hodlají uzavřít sňatek, spolu nejdříve žijí?“ jednoznačně zjišťuje do jaké míry lidé tolerují takzvaná „manželství na zkoušku“. Tyto svazky se týkají především mladých svobodných lidí, kteří si společné bydlení a hospodaření s partnerem nejdříve vyzkouší v nesezdaném soužití a teprve potom uzavřou manželství. Jak vidíme z tabulek 4.5. i 4.6. naprostá většina respondentů manželství na zkoušku schvaluje. Co se týče srovnání mezi oběma výzkumy, téměř nedošlo ke změnám, lze si povšimnout

jen malého přesunu respondentů, kteří dříve spíše nesouhlasili, v roce 2001 spíše souhlasí.

4.2. Kulturní a socio-ekonomické podmínky

Proč se faktická manželství tolik rozšířila? Jeden z možných zdrojů můžeme zřejmě nalézt v „prorodinných“ opatřeních šedesátých až osmdesátých let 20. století. V bývalém Československu pouze 5,4 % mužů a 3,7 % žen nevstupovalo do manželství. Svobodní ale i bezdětná manželství neměli téměř šanci získat vlastní bydlení (státní nebo družstevní byty) ani mnohé z půjček. Také daňové zákony jinou formu soužití značně znevýhodňovaly.

Makrospolečenské změny po roce 1989 postavily všechny formy soužití muže a ženy v řadě ohledů téměř na roveň. Není se tedy čemu divit, že část společnosti dala přednost alternativním formám vztahů, když měli možnost je realizovat.

Otěhotnění ženy či společné rozhodnutí pokusit se zplodit dítě je pak častým impulsem k uzavření manželství. Na manželství v současné době lidé pohlíží jako na instituci, která zabezpečuje děti. Proto když se pár rozhodne mít dítě, často ještě předtím uzavře sňatek. Manželství uzavřená kvůli ženině těhotenství (předmanželské koncepce) již nejsou tak častým jevem především díky spolehlivé antikoncepci.

„Současné změny v partnerském uspořádání se od těch předešlých liší především v dobrovolnosti. Dříve tuto variantu většinou volili ti, kteří by jinak museli zůstat celoživotně svobodní nebo si nemohli vzít zvoleného partnera. Nyní se to týká těch, u nichž neexistují objektivní překážky k uzavření manželství, ale oni sami preferují svazek "bez papírů". I nyní se však častěji mohou týkat vztahů, které nejsou homogenní a které jsou dočasným řešením, než si jeden z partnerů najde vhodnější protějšek. Z výzkumů např. vychází, že ženy, které mají větší příjem než jejich partneři upřednostňují život v kohabitaci.“ /Tuček, 2002, str. 11/

4.3. Širší souvislosti – porodnost, sňatečnost, rozvodovost, narození mimo manželství, antikoncepce, nezaměstnanost, bytová situace

Jak již bylo zmíněno v úvodu, faktická manželství, jejich struktura a početnost jsou ovlivněny velkou řadou různých faktorů. Budeme se zabývat jen těmi nejznámějšími, ale je potřeba si uvědomit, že je jich mnohem více.

Porodnost

Závislost porodnosti na faktických manželstvích je zřejmá, čím více volných svazků, tím nižší počty narozených. Jako ukazatel porodnosti použijeme úhrnnou plodnost. Ta se mezi lety 1991 a 2001 dostala z 1,86 dítěte na ženu na své absolutní minimum v roce 1999 poté mírně stoupala, takže v roce 2001 byla na 1,15 dítěte na ženu.

Zmiňovanou závislost popisuje i Pikálková v souboru Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích: „Život v nesezdaném soužití zvyšuje pravděpodobnost bezdětnosti a odkládání narození prvního dítěte, stejně tak snižuje pravděpodobnost narození dalších dětí.“ /Rychtaříková a kol., 2001, str. 35/

Důvodem nižší fertility v těchto svazcích je především jejich křehkost, lidé, kteří v nich žijí se brání závazkům. Z výzkumu Family and Fertility surveys, který proběhl v roce 1997 ve 21 Evropských zemích, Kanadě, USA a na Novém Zélandu, také vyplynulo, že „ve všech sledovaných zemích plodnost nesezdaných párů nižší než plodnost sezdaných párů.“ /Tamtéž, str. 38/ Otázkou ovšem zůstává, zda jde skutečně o sníženou fertilitu těchto párů a nebo jen o odkládání narození dětí.

Narození mimo manželství

Počet narozených mimo manželství, lze pro zjednodušení uvažovat jako počet faktických manželství. Část z mimomanželsky narozených však zaujímají svobodné matky bez partnerů, čísla proto nejsou zcela srovnatelná.

Z tabulky 4.7. je zřejmé, že podíl narozených mimo manželství ze všech živě narozených od roku 1991 nepřetržitě stoupá z necelých 10% na téměř jednu čtvrtinu v roce 2001. Je to způsobeno nástupem mnoha alternativních forem soužití. Vedle dříve téměř jediné možnosti uzavřít legální manželství, nyní existuje řada svobodných matek nebo nesezdaná soužití s dítětem/děťmi.

Počet narozených mimo manželství stoupá na úkor předmanželských koncepcí, jejichž podíl ze všech živě narozených se od roku 1991 snížil.

Antikoncepce

Antikoncepce byla jednou z hlavních podmínek, díky nimž mohlo dojít k takovému celosvětovému nárůstu počtu faktických manželství. Přestože jisté procento kohabitací funguje jako alternativa ke klasickému manželství, tedy i s dětmi, značná část těchto svazků je na bázi manželství na zkoušku s tím, že jakmile žena otěhotní nebo se rozhodnou mít děti, uzavřou sňatek. To by ovšem nešlo bez dostupné spolehlivé antikoncepce. Od roku 1991 se v České republice zlepšovala jak dostupnost tak i spolehlivost nabízených antikoncepčních prostředků, což naprosto koresponduje se zvyšujícím se počtem faktických manželství.

Sňatečnost

Vývoj sňatečnosti v České republice má jasně sestupnou tendenci, jak dokazuje i tabulka 4.7. Počet sňatků klesl ze 72 tisíc v roce 1991 na 52 tisíc o

deset let později. Zatímco v roce 1991 do manželství nevstupovalo jen necelých 9% populace ČR do padesáti let věku, v roce 2001 už to bylo 27,5%.

I zde můžeme vidět závislost, se snižující se sňatečností se zvyšuje počet faktických manželství. Pokud jde o nesezdaná soužití fungující jako alternativa k manželství, pak se počet sňatků skutečně snižuje, avšak pokud jde o manželství na zkoušku, sňatky se pouze odkládají. Je však také možné, že mezi vývojem sňatečnosti a faktických manželství žádná závislost není.

Rozvodovost

Jak jsme se dozvěděli již z výsledků sčítání lidu, v České republice se faktická manželství týkají především rozvedených párů, souvislost se tedy sama nabízí – čím vyšší úroveň rozvodovosti, tím vyšší počet kohabitací dlouhodobě. Přestože nejde o lineární vývoj, z tabulky 4.7. je zřejmé, že počet rozvodů byl v roce 1991 nižší než v roce 2001, což výše zmíněnou závislost nevylučuje.

Tab. 4.7.

Výběr dat ze Statistické ročenky

	Úhrnná plodnost	Předmanželské koncepce (%)	Počet rozvodů	Úhrnná rozvodovost (%)	Počet sňatků	Tabulková prvosňatečnost žen	Narození mimo manželství	Podíl mimomanželsky narozených ze všech živě narozených (%)
1991	1,86	50,6	29366	34,8	71973	91,4	12779	9,8
1992	1,72	54,1	28572	34,0	74060	91,8	13082	10,7
1993	1,67	54,5	30227	36,2	66033	87,9	15434	12,7
1994	1,44	54,0	30939	37,5	58440	82,5	15570	14,5
1995	1,28	50,8	31135	38,5	54956	80,0	15013	15,6
1996	1,19	49,0	33113	41,8	53896	77,1	15367	16,9
1997	1,17	48,1	32465	42,1	57804	78,7	16194	17,8
1998	1,16	45,4	32363	43,1	55027	75,7	17284	19,0
1999	1,13	43,0	23657	32,4	53523	74,1	18532	20,6
2000	1,14	41,6	29704	41,3	55321	74,4	19868	21,8
2001	1,15	39,5	31586	44,6	52374	72,5	21359	23,5

Zdroj: Statistická ročenka 2002 <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/10n1->

02-2002

Nezaměstnanost

Teorie zní: čím vyšší nezaměstnanost, tím více faktických manželství. Dokud totiž člověk nemá stabilní zaměstnání potýká se s menší pravděpodobností, že dokáže najít partnera, který by si ho k sobě připoutal sňatkem. Co se týče vývoje nezaměstnanosti, od roku 1991 obecná míra nezaměstnanosti mírně kolísá, ale v roce 2001 byla téměř dvakrát vyšší než v roce 1991. Opět je to tedy v souladu se zvyšujícím se počtem faktických manželství.

Bytová situace

Většina párů považuje vlastní bydlení za podmínku k tomu, aby se partnerský vztah změnil v nesezdané soužití. Bylo však zjištěno, že lidé žijící ve volných svazcích se často spokojí s nižší úrovní bydlení než manželské páry. Navíc zde platí pravidlo, že čím víc závislých dětí svazek má, tím se zhoršuje kvalita bydlení.

Obecně ohledně bytové situace platí, že čím více je dostupných bytů, tím více je faktických manželství. Je těžké definovat vývoj bytové situace v České republice, ale podle zvyšujícího se počtu faktických manželství lze usuzovat, že i bytová situace se zlepšuje.

Závěr

Potom, co jsme si zde uvedli řadu širších souvislostí faktických manželství, se nyní znovu podíváme na výše uvedené hypotézy. Jak je předešlé řádky vysvětlují, potvrzují či vyvracejí?

■ Nárůst počtu „manželství na zkoušku“

Tuto hypotézu naznačují především výsledky analýzy faktických manželství mezi oběma sčítáními, kdy v roce 2001 bylo více mladých kohabitantů (do 30 let) a také více svobodných. Výzkumy ISSP zase ukazují velkou toleranci vůči tzv. manželstvím na zkoušku. Většina respondentů se domnívá, že je dobré, když spolu lidé žijí předtím než se vezmou. Některým párům se v nesezdaném soužití zalíbí natolik, že rezignují na formální sňatek, avšak (zde navazuje další hypotéza) značná část kohabitantů uzavře sňatek, když se rozhodnou mít dítě.

■ Značná část kohabitantů uzavře sňatek, když žena otěhotní

Tato hypotéza je podporována výsledky sčítání lidu, kdy se snížil počet kohabitací se závislými dětmi. Nasvědčují tomu i údaje z výběrových šetření, kdy ve Výzkumu ISSP máme v obou sledovaných letech nadpoloviční většinu (v roce 1991 dokonce 70%) respondentů pro to, aby pár, který chce mít dítě, uzavřel sňatek.

Další možné vysvětlení toho, proč se snížil počet faktických manželství se závislými dětmi, je to, že lidé, kteří nechtějí děti, záměrně vstupují do kohabitací nebo že se lidé teprve díky volnosti v nesezdaném soužití rozhodnou nemít děti.

Existuje zde však tzv. efekt nesezdaného soužití (cohabitation effect), který pojmenovává vyšší rozvodovost manželství uzavřených po předchozích

nesezdaných soužitích než přímých manželství. Vysvětlením tohoto jevu je například větší individualismus či nonkoformita partnerů žijících ve volných svazcích.

■ **Faktická manželství nejsou příčinou odkládání sňatků a rození dětí, ale jejich následkem**

Podle výše uváděných souvislostí se lze domnívat, že faktická manželství jsou teprve následkem toho, že mladí lidé nechtějí závazky, tedy ani sňatek či dítě. Někdo by si mohl myslet, že až díky faktickým manželstvím se lidé rozhodnou „prodloužit si mládí“ tím, že zůstanou déle svobodnými a bezdětnými. Avšak spíše se zde uplatňuje touha po volnosti dnešních mladých lidí, proto se rozhodnou spíše pro volnější nesezdané soužití a sňatek odloží až na pozdější dobu. Zde již platí výše zmíněné, že často uzavírají sňatky, proto, že se rozhodli mít dítě.

Příčiny musíme hledat především v socio-kulturních podmínkách působících na mladé lidi. Výrazný individualismus a orientace na materiální hodnoty je směřují spíše k volnosti bez závazků. Je velice pravděpodobné, že by mladí lidé sňatky uzavírali v mnohem vyšším věku než jejich rodiče, i kdyby nežili ve faktických manželstvích. Tím se dostáváme k poslední hypotéze...

■ **V České republice se nemusíme obávat, že by faktická manželství nahradila tradiční rodiny**

Jak jsme již zmínili výše, v České republice se zvyšuje především počet tzv. manželství na zkoušku, která jsou pouze testem před tradičním manželstvím. Existuje tedy reálná šance, že většina těchto párů později sňatek uzavře. I veškerá výběrová šetření, která se zabývala problémem faktických manželství, potvrzují tuto teorii.

Ve sčítání lidu se sice v oblasti kohabitací potýkáme s menší záchytností dat, ale přesto si můžeme být jisti, že podíl těchto svazků tvoří jen minimální podíl ze všech možných forem soužití. Nemusíme se tedy obávat, že by nesezdaná soužití nahradila tradiční rodiny.

Literatura:

Rychtaříková, J.: Les unions informelles en République Tcheque, Acta Universitatis Carolinae, 1994, Geographica, str. 71-85

Rabušic, L.: Kde ty všechny děti jsou? , SLON, Praha 2001

Bologne, J. C.: Svatby, Volvox Globator, Praha 1997

Rychtaříková, J., Pikálková, S., Hamplová, D.: Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích, SOÚ AV ČR, Praha 2001

Velký sociologický slovník, Karolinum, Praha 1996

Fialová, L., Hamplová, D., Kučera, M., Vymětalová, S.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství, SLON, Praha 2000

Rychtaříková, J.: Nesezdaná soužití. In: Populační vývoj České republiky 1994, Katedra demografie a geodemografie PřF UK, Praha 1994

Internetové zdroje:

Evropská studie hodnot – srovnání 1991 a 1999

<http://www.scac.cz/EVS/index.htm>

ČSÚ [http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/1102-02-za_2_pololeti_2002-rodiny_a_domacnosti_v_cr_\(podle_slb\)](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/1102-02-za_2_pololeti_2002-rodiny_a_domacnosti_v_cr_(podle_slb))

Kateřina Černá, ANALÝZA: Nesezdaná soužití v ČR podle výsledků SLDB

http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=65 6.05.2005

Gregorová, Z., Králíčková, Z.: Právnícký portál - Nesezdané soužití v právním řádu České republiky

<http://www.ipravnik.cz/ipravnik/ipravnik.nsf/0/982A3239B81A7F42C1256FDD004205F7>

Tuček, M. a kol: Česká rodina v transformaci

http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/152_98-3wptext.pdf

Datové zdroje:

Sociologický datový archiv

<http://archiv.soc.cas.cz/>

ANALÝZA Faktická manželství v datech SLDB 2001

<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/4125-04>

Statistická ročenka 2002

<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/10n1-02-2002>

Sčítání lidu 1991 a 2001

<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>

ČSÚ

[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_\(demografie\)_%3C!_lide_%](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_(demografie)_%3C!_lide_%)

[3E](#)

Publikace ČSÚ:

Cenové domácnosti, manželské páry a faktická manželství (1991); vydal FSÚ v roce 1992

Domácnosti (2001); vydal ČSÚ v roce 2003